

**Malkova M. Family Education in the Pedagogical Heritage
A. S. Makarenko**

The article is devoted to the analysis of problems of education of children in the modern family. We analyzed the experience of pedagogical activity of A. Makarenko on the issue of family education. Disclosed typical mistakes of family education, as well as the methods, styles upbringing of children in the family.

A choice and use of methods of paternal education lean against the row of general conditions :

1. Knowledge of the children parents, their positive and negative internalss: that read, what interested in, what commissions execute, what difficulties test, what relationships with by yearlings and teachers, adult, little, that more than all value in people. The personal experience is paternal, their authority, character of relations in family, aspirations to bring up the personal example also affect choice of methods. During such organization of educator process it is expedient to use evident methods.

2. If parents give advantage to joint activity, then practical methods predominate usually. An intensive communication during general labour, revisions of telecasts, hikes, walks gives good results: to put more frank, it helps parents better to understand them. There is not joint activity - there is neither cause nor possibility for a communication.

3. The pedagogical culture of parents renders decision influence on the choice of methods, facilities, forms of education.

Key words: domestic education, personality, styles of co-operation, methods of education.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.013.42:37.091.4Макаренко

О. І. Мальцева

**СІМ'Я ТА ШКОЛА ЯК СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ІНСТИТУТИ
(В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ АНТОНА МАКАРЕНКА)**

На сучасному етапі розвитку нашої країни, в умовах постійних політичних, економічних та соціальних змін з кожним роком зростає кількість неповнолітніх злочинців, наркоманів, бездоглядних, безпритульних дітей. Однією з причин цього явища є криза школи і сім'ї, як соціально-виховних інституцій. Подібна ситуація вже мала місце в 20-х роках ХХ століття. Тому цінним буде вивчення історико-педагогічного досвіду з метою його осмислення і, можливо, критичного

використання в умовах сьогодення. Цікавим в цьому сенсі є педагогічний досвід видатного вітчизняного педагога Антона Семеновича Макаренка, який мав власний погляд на проблеми сімейного та шкільного виховання і своє бачення шляхів подолання цих недоліків.

Вперше його ідеї та практичний досвід стали предметом вивчення та обговорення науковою громадою ще в 50-х роках ХХ століття (Г. Алексеєвич, М. Бондар, О. Бушля, І. Винниченко, Б. Єсіпов, С. Чавдаров).

Сучасні дослідники (В. Беляєв, Н. Дічек, Н. Побірченко, О. Лавріненко, Н. Опанасенко, А. Сбруєва, В. Хомич, М. Чобітько та інші), аналізуючи педагогічну спадщину А. С. Макаренка, намагаються переосмислити її, по-новому трактуючи його погляди та педагогічну діяльність.

Мета нашої статті – прослідкувати генезу поглядів А. С. Макаренка на значення сім'ї та школи, як соціально-виховних інститутів.

На початку своєї педагогічної діяльності А. С. Макаренко, якого Г. Г. Ващенко назвав «яничаром», вважав сім'ю пережитком рабовласницького ладу. «...Ніхто так не псує морально дітей, як сім'я, де ні батько, ні мати не мають ніякої уяви про виховання, що не заважає батькові на кожному кроці кричати про те, що він – «голова родини». Інший народить 10 душ дітей і потім знущається над ними та над жінкою – гроші пропиває, жінку б'є, діти голодають, але він продовжує вимагати покірності і повторює, що він в сім'ї «начальник». Про яке виховання можна говорити в подібних випадках, а в нашій вітчизні це явище звичне» [1, с. 35 – 36].

Антон Семенович підкреслював, що сучасна йому сім'я в корені відмінна від дореволюційної, де жертвували інтересами жінки. Сучасна жінка, активний член суспільства, рівна в правах з чоловіком, вільна в будь-який момент піти від нього. За таких умов виховний «тягар» покласти ні на кого. Дитина в цьому випадку залишається практично без виховання або виховується хаотично, ніким не регульованим впливом вулиці, сусідів, знайомих, товаришів. Проте він не захищав дореволюційної сім'ї, не виступав за її підтримку. «Стара міцна сім'я з матір'ю-господинею, з владою батька та батьківським ременем, можливо, і виховує, але напевно виховує не того, хто нам потрібен» [2, с. 90].

Вихід із ситуації, що склалася, педагог убачав у створенні дитячих будинків, у якому головним вихователем буде дитячий первинний колектив. Він вірив у те, що «...правильно організований і обладнаний дитячий будинок» виробничого типу здатен дати „дитині незрівнянно більше, аніж може дати найкраща сім'я» [Там само]. Не бачив він і перспективи розвитку шкіл. На його думку, педагогічна наука повинна була усвідомити, що майбутнє – саме за дитячим будинком, а не за школою.

В 20-х роках ХХ століття в українському суспільстві сформувалися три діаметрально протилежні позиції щодо ролі школи й сім'ї у вихованні дітей. Перша (Г. Гринько, К. Корнилов, Д. Лазуркіна, Л. Левитський, О. Попов та ін.) відкидала ці виховні інститути як пережиток буржуазного суспільства, протиставляючи їм дитячий будинок – «маяк соціального виховання» в новій пролетарській державі. Оскільки ця точка зору підтримувалася офіційною владою, то саме вона лягла в основу нової освітньо-виховної системи. У липні 1920 року було затверджено Декларацію про соціальне виховання дітей, завдяки якій ці ідеї щодо сім'ї та школи почали втілюватися в освітньо-виховну практику. Прибічники другої (Н. Виноградов, А. Грабов, С. Лозинський та ін.), піддаючи критиці сімейне виховання, пропонували замінити його шкільним. Третя (В. Зеньківський, Я. Мамонтов, С. Русова, Г. Ващенко, Я. Чепіга та ін.), визнаючи кризу сучасної родини та школи, виступала за їх підтримку й тісну взаємодію.

А. С. Макаренка не можна віднести до жодної з цих груп. Його погляди на сім'ю та школу як соціально-виховні інститути трансформувалися у процесі його педагогічної діяльності, вони змінювалися під впливом його досвіду роботи.

Спочатку педагог захопився ідеєю створення лісової школи, яка була б тісно пов'язана з родиною вихованця. Діти мали перебувати в школі 10 років, необхідних для отримання середньої освіти та вступу до вищих навчальних закладів. Школа повинна була мати своє пришкільне господарство та майстерні як необхідну умову трудового виховання. Усебічний розвиток особистості мали забезпечувати система клубної роботи, здоровий побут та гарна природа навкруги навчального закладу. Однак цей проект залишився нереалізованим.

Активний інтерес до сім'ї та сімейного виховання Антон Семенович став проявляти в 1927 – 1928 роках, коли звернув увагу на зміну характеру бездоглядності. До колонії ім. М. Горького та в комуну ім. Ф. Дзержинського стали потрапляти діти переважно з сімей. Учений констатував той факт, що працювати з такими дітьми набагато важче, ніж з тими, які зовсім не мають родини [3, с. 79]. Через призму своєї практики він побачив необхідність зміни завдань суспільного та сімейного виховання.

Улітку 1935 року Антона Семеновича перевели на роботу до Києва, де він зайняв посаду заступника начальника відділу трудових колоній НКВС. Восени педагог написав статтю «Деякі міркування про школу і наших дітей», яку відіслав О. М. Горькому. У цій роботі вчений уперше висловив думку про те, що школа та вся система суспільного виховання повинні контролювати процес виховання дітей сім'єю, керувати ним та допомагати батькам у реалізації цієї нелегкої праці. І все це школа повинна робити дуже тактовно.

Людину не можна виховуватися по частинам, вона формується цілісно, під впливом всіх соціально-виховних інститутів, серед яких

особливо важливу роль відіграють сім'я та школа. Тому їх виховний вплив має бути узгодженим. Так можна коротко сформулювати сутність педагогічної системи Макаренка.

Програми педагогічних технікумів та ВНЗ не повинні обминати своєю увагою питання про сім'ю, структуру сім'ї, методику виховання в сім'ї та засоби педагогічної допомоги родині.

Саме школа, а не міліція повинна мати „право репресій” по відношенню до сім'ї, яка не виконує своїх виховних функцій, і тому слід територіально закріпити окремі частини міста за тією чи іншою школою.

Допомога родині у вихованні дітей повинна реалізовуватися через різні форми:

- а) випуск спеціальної літератури;
- б) короткострокові обов'язкові курси для батьків;
- в) надання матеріальної допомоги «на виховання» дітей;
- г) постійне спостереження за родиною та процесом виховання в ній;
- д) використання засобів впливу та заохочення в роботі з сім'єю;
- е) організацією батьків по великих будинках, квартирах, їх інструктажем та постійною роботою (система чергування) та відповідальністю [4, с. 216].

Свою концепцію сімейного виховання А. С. Макаренко описав у роботі «Книга для батьків» (1937 рік) та «Лекціях про виховання дітей», які педагог встиг прочитати по радіо, але в друкованому вигляді вони побачили світ уже після смерті автора. Педагог не ставив собі за мету створити методику сімейного виховання, а лише «допомогти батькам оглянутись, задуматись, розкрити очі» [Там само, с. 3].

Коло проблем, що розглядаються в цих роботах, досить широке: загальні умови сімейного виховання, виховне значення структури сім'ї та специфіка виховання однієї дитини, сімейний колектив та його особливості, роль батька й матері та їх авторитету у вихованні дітей, статеве виховання дітей, взаємозв'язок сім'ї й школи тощо.

Основою педагогічної теорії та практики Антона Макаренка є вчення про колектив, що відобразилося і на його баченні ідеальної школи та ідеальної сім'ї.

Зокрема, в своїй роботі «Виховання в сім'ї та школі», він висуває вимогу до останньої – бути єдиним колективом. Лише за такої умови, школа буде «... правильною виховною організацією, керуючою виховною організацією у відношенні до окремого вчителя, і у відношенні до окремого учня, і у відношенні до сім'ї...» [5, с. 446].

Серед умов, які будуть сприяти формуванню такого колективу педагог називає:

- єдиновладдя керівника. «Я був керівництвом в одиночному числі. І я від цього виграв. У тих випадках, коли є єдине керівництво, скоріше може бути і єдиний колектив» [Там само, с. 448];
- єдині шкільні інтереси;

- єдина шкільна форма роботи;
- єдине шкільне самоврядування;
- спілкування всередині колективу [Там само, с. 449] .

Ідеальна сім'я, з точки зору Макаренка, це також в першу чергу міцний, згуртований колектив. Найголовнішим умовою сімейного виховання він вважав наявність повної сім'ї, де батько і мати живуть дружно між собою і з дітьми, де панують любов і взаємна повага, де має місце чіткий режим і трудова діяльність.

Макаренко здійснив цікавий психолого-педагогічний аналіз помилкових видів батьківського авторитету. Їм він протиставляв справжній авторитет, головною підставою якого є життя і робота батьків, їх громадське обличчя і поведінка, вимагав, щоб батьки чесно і розумно керували своїми дітьми, усвідомлювали свою відповідальність перед суспільством за їхнє виховання.

Кожна сім'я, говорив Макаренко, веде своє господарство, дитина – член сім'ї і, отже, учасник усього сімейного господарства. З ранніх років у сімейних умовах вона привчається до майбутньої своєї господарської діяльності в більш широких масштабах. Саме тут, в умовах сімейної господарської діяльності, у дітей виховуються колективізм, чесність, дбайливість, ощадливість, відповідальність, здатність орієнтуватися та оперативність.

Важливу функцію школи у взаємодії з сім'єю він бачив в організації постійного спостереження вчителів за ходом сімейного виховання, цілеспрямованому педагогічному вивченні виховного досвіду батьків учнів. А. С. Макаренко вважав, що співпраця з батьками учнів – це професійний обов'язок вчителя. Виховуючи дітей, зазначав він, школа завжди прямо або побічно впливає на виховний процес в родині. Взаємний вплив соціально-виховних інститутів є важливою умовою вдосконалення виховного процесу.

Підхід А. С. Макаренка до проблеми зв'язку школи з сім'єю з позицій безумовного підпорядкування сім'ї школі багато в чому обумовлений не тільки його переконаністю в верховенстві держави як суб'єкта виховання особистості дитини, але і об'єктивною оцінкою досить обмежених загальнокультурних і власне педагогічних можливостей значної частини сімей в тих конкретних умовах [6].

Таким чином, погляди А. С. Макаренка на значення сімейного та шкільного виховання в розвитку дитини трансформувалися в процесі його педагогічної діяльності. Особливо цінним є те, що вони змінилися не лише з причин соціально-економічних змін у суспільстві, а в результаті набуття педагогом практичного досвіду, утілення своїх ідей на практиці. Педагогічна теорія, що не є продуктом філософських роздумів, а сформувалася під впливом педагогічної діяльності та є перевірена часом, є особливо цінною для сучасної соціальної педагогіки і, безумовно, потребує детального вивчення і постійного звернення до неї, під час вирішення болючих соціально-виховних проблем сьогодення.

Список використаної літератури

1. **На разных берегах...**: (Судьба братьев Макаренко) / сост. и коммент. Г. Хиллига. – М. : Изд. центр, 1998. – 383 с. 2. **Невская С. С.** А. С. Макаренко о педагогическом взаимодействии семьи и школы / С. С. Невская // Педагогика. – 2003. – № 9. – С. 90 – 94. 3. **Гордин Л. О** «Книге для родителей» А. С. Макаренко (К 50-летию выхода в свет) / Л. Гордин, С. Невская, И. Филин // Народное образование. – 1987. – № 12. – С. 79 – 81. 4. **Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1980. – 327 с. 5. **Макаренко А. С.** Воспитание в семье и школе // Избр. произв. : в 3-х т. / А. С. Макаренко. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1985. – С. 440 – 467. 6. **Филин И. В.** Проблемы семейного воспитания в педагогическом наследии А.С. Макаренко: дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.01 / Иван Владимирович Филин. – Москва, 1990. – 224 с.

Мальцева О. І. Сім'я та школа як соціально-виховні інститути (в педагогічній спадщині Антона Макаренка)

У статті простежується генеза поглядів Антона Семеновича Макаренка на роль сім'ї та школи як соціально-виховних інститутів. Від заперечення їх участі в процесі формування особистості дитини і надання переваги правильно організованому дитячому будинку на початку педагогічної діяльності, до визнання їх незамінності. Зроблено висновок, що взірцеву школу та ідеальну сім'ю педагог уявляв в першу чергу добре згуртованим колективом. На основі аналізу педагогічних праць А. С. Макаренка, виокремлено форми допомоги родині з боку школи, умови формування шкільного колективу, особливості налагодження взаємин між школою та сім'єю.

Ключові слова: сім'я, школа, сімейне виховання, педагогічна спадщина Антона Макаренка.

Мальцева О. И. Семья и школа как социально-воспитательные институты (в педагогическом наследии Антона Макаренко)

В статье прослеживается генезис взглядов Антона Семеновича Макаренко на роль семьи и школы как социально-воспитательных институтов. От отрицания их участия в процессе формирования личности ребенка и предпочтения правильно организованному детскому дому в начале педагогической деятельности, к признанию их незаменимости. Сделан вывод, что образцовую школу и идеальную семью педагог представлял в первую очередь хорошо сплоченным коллективом. На основе анализа педагогических трудов А. С. Макаренко, выделены формы помощи семье со стороны школы, условия формирования школьного коллектива, особенности налаживания взаимоотношений между школой и семьей.

Ключевые слова: семья, школа, семейное воспитание, педагогическое наследие Антона Макаренко.

Mal'tseva O. I. Family and the School as a Social and Educational Institutions (Pedagogical Heritage Anton Makarenko)

The article traces the genesis Anton Semenovich Makarenko's views on the role of family and school as a social and educational institutions. Found that early educational activities teacher denied the need for their participation in the formation of the child's personality and preferred properly organized orphanage.

Gradually, under the influence of working with juvenile delinquents, who had a family, he changes his views on the opposite, recognizing the indispensability of family education and the need to control his school. It is concluded that exemplary schools and family educator imagined ideal first good cohesive team.

Based on the analysis of pedagogical works A.S. Makarenko, determines the form of assistance to the family of schools (Issue of literature, short mandatory courses for parents, providing material support "for education" of children, constant monitoring of the family and the process of education in her use of influence and encourage the work of seven 'tion, organization of parents of large houses and apartments), conditions of the school community (undivided head, the only school interests, the only school uniform, common school authorities, communication within the team), especially the establishment of the relationship between school and family.

Key words: family, school, family education, pedagogical legacy of Anton Makarenko.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 364.63-053.2-027.553

С. В. Тунтуєва

**ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ ЯК ПОРУШЕННЯ
ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ СІМ'Ї**

*«... все хотят хорошо воспитывать своих
детей, но секрет не всем известен...»*

А. С. Макаренко, «Книга для родителей»

Важливою складовою успішного становлення та розвитку дитини в сім'ї є здатність батьків чи осіб, які їх замінюють, піклуватися про дитину, виховувати її та розвивати, задовольняти потреби дитини в любові, безпеці та стабільності, повазі та визнанні, у самореалізації. Фактори, які впливають у сім'ї на особистість дитини, Т. Кравченко умовно поділяє на три групи. Перша – соціальне мікросередовище, в